

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

THE EUROPEAN LEGAL STANDARDS OF CRIMINAL PROCEDURE EVIDENCE

Садуненко Ю.О., студентка кафедри
адміністративного і кримінального права

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті проаналізовано загальні вимоги щодо належного доказування, вироблені Європейським судом з прав людини під час застосування п. 1 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, на підставі його практики розгляду і вирішення скарг у кримінальних справах.

Аналіз змісту стандартів доказування проводиться на підставі практики міжнародних кримінальних судів і трибуналів.

Висловлено пропозиції стосовно забезпечення більшої відповідності українського кримінального процесу європейським стандартам у частині доказування.

Ключові слова: кримінальний процес, доказування, стандарти, рівність сторін, придатність доказів, мотивованість судового рішення.

В статье проанализированы общие требования относительно надлежащего доказывания, выработанные Европейским судом по правам человека при применении п. 1 ст. 6 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод, на основании его практики рассмотрения и решения жалоб по уголовным делам.

Анализ содержания стандартов доказывания проводится на основании практики международных уголовных судов и трибуналов.

Внесены предложения по обеспечению большего соответствия украинского уголовного процесса европейским стандартам в части доказывания.

Ключевые слова: уголовный процесс, доказывание, стандарты, равенство сторон, пригодность доказательств, мотивированность судебного решения.

The article analyzes the General requirements for proper proof made by the European court of human rights in the application of paragraph 1 of article 6 of the European Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms on the basis of its practice of consideration and resolution of complaints in criminal cases.

The proof standards analysis is based on the practice of international criminal courts and tribunals.

Based on international legal acts and ECHR practice, the European legal standards of the formation and use of material evidences in the course of criminal proceedings and the provision of property rights to material objects, seized as material evidences in the course of criminal proceedings, have been characterized.

Proposals were made to ensure greater compliance of the Ukrainian criminal procedure with European standards of proof.

Today the question of proofs in admissibility and finishing their accessory and admissibility are important as for participants of criminal legal proceedings, and court which makes the decision on the basis of the produced evidence.

For fair judicial proceedings, it is also necessary to provide to the defendant the right for a call and interrogation of witnesses not only in return, but also those who testify against him.

The national legislator has to provide in the order established by the law the procedure of use of the data obtained during operational search activity, collecting necessary data, attraction of such data as proofs and also control of such activity.

The research methodology is based on general scientific methods of cognition: structural-logical, formal-logical, dialectical, deductive, inductive, system analysis, and specific methods: historical-legal, logical-legal, comparative-legal, formal-legal, and the system-structural approach.

Key words: criminal procedure, proof, standards, equality of parties, suitability of evidence, motivation of judgment.

Головними знаряддями кримінального судочинства є судові докази. Актуальним проблемним питанням, пов'язаним із розділом доказового права в міжнародному кримінальному процесі, є правильне застосування стандартів доказування.

Сучасний етап розвитку кримінально-процесуального законодавства і практика його застосування потребують осмислення питань, що таке докази, який процесуальний порядок їх дослідження, оцінки, яку роль відіграють міжнародні стандарти у сфері кримінального судочинства.

Стандарти доказування під час доведення міжнародних злочинів застосовувалися після закінчення Другої світової війни, у Нюрнберзькому і Токійському процесах. Однак витоки доктрини стандартів доказування лежать, найімовірніше, в англійському прецедентному праві. Це не дивно, оскільки, як зазначав відомий німецький вчений К. Ambos, «міжнародне кримінальне право спочатку було здебільшого американським винаходом» [1].

Якщо суд prima facie (з лат. – «на перший погляд»), «за зовнішнім виглядом явищ») доходить висновку, що прокурор знайшов підстави для судового розгляду, то обвинувальний висновок затверджується судом. Інакше обвинувальний висновок відхиляється. Якщо суд затвердив обвинувальний висновок, прокурор може просити суд віддати розпорядження на видачу ордеру на арешт, затримання або передачу особи, а також інші розпорядження, що можуть бути необхідні для проведення су-

дового розгляду. Обвинувачений вступає в процес саме на даній стадії.

У більшості міжнародних кримінальних трибуналів сформувалася система, за якої суд перевіряє надані прокурором докази, якщо обставини, зазначені в обвинувальному висновку, підтверджуються prima facie, порушує справу і може видати ордер на арешт обвинуваченого. У межах Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) сприйнята інша концепція, згідно з якою видача ордеру передує твердженням обвинувачення. Однак спільним практично для всіх установ міжнародної кримінальної юстиції є те, що для видачі ордеру на арешт підозрюваного необхідно, щоби судді, виходячи з поданого прокурором огляду доказів, були впевнені в можливій винності підозрюваного в злочині, який підпадає під юрисдикцію трибуналу.

Відповідно до п. 3 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод, справедливий судовий розгляд забезпечується дотримання таких прав обвинуваченого [2]:

- бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причину обвинувачення проти нього;
- мати достатньо часу й можливостей для підготовки свого захисту;
- захисити себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника на свій розсуд, або, у разі браку

достатніх коштів для оплати послуг захисника, користуватися послугами призначеного йому захисника безоплатно, якщо цього потребують інтереси правосуддя;

d) допитувати свідків обвинувачення або мати право на те, щоб їх допитали, а також вимагати виклику і допиту свідків із його сторони на тих же умовах, що й свідків обвинувачення;

e) отримувати безкоштовну допомогу перекладача, якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не говорить цією мовою.

Критерії неприпустимості доказів Європейський суд залишає на розсуд національного законодавця, не висуває конкретних вимог. Під час аналізу практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) можна дійти висновку, що в процесі вирішення питання щодо неприпустимості доказів українським судам треба мати на увазі можливість обвинуваченого заперечити допустимість доказів, заперечити проти них, а також обставин збирання доказів, що дозволяють вважати їх неприпустимими [5].

Для справедливого судового розгляду також необхідно забезпечити обвинувачуваному право на виклик і допит свідків не тільки зі свого боку, але і тих, хто свідчить проти нього. Суд в такому разі повинен використовувати всі можливі правові механізми для явки викликаних захистом осіб. Такий обов'язок суду є гарантією пп. "d" п. 3 ст. 6 Конвенції [2].

Право обвинуваченого на допит особи, яка свідчить проти нього, можна реалізувати не лише в суді першої інстанції, але і під час досудового провадження, наприклад, очної ставки. Проте пріоритет віддають свідченням свідка, отриманим під час публічного слухання справи [1].

Європейський суд в процесі формування доказової бази не забороняє використання даних, що отримані під час оперативно-розшукової діяльності. Але в такому разі національному законодавцю треба передбачити установленням законом порядком процедуру такої діяльності, збирання потрібних відомостей, залучення відомостей як доказів, а також контроль за цією діяльністю [7].

Об'єктивний стандарт доказування, що також має право на виділення, згідно із чинним кримінальним процесуальним законодавством України, відповідає суб'єктивному стандарту, що законодавчо регламентований, – внутрішнє переконання, стандарт «поза розумними сумнівами».

Суть стандарту «поза розумними сумнівами» у тому, що він не передбачає доказування без сумніву. Такі сумніви можуть мати місце. Основне, щоб вони були розумними.

Даний стандарт доказування також використовують у міжнародних юрисдикціях. Наприклад, міжнародні кримінальні суди та трибунали в ситуації, коли тягар доказування лежить на обвинуваченні, керуються саме стандартом «поза розумним сумнівом». Дане означає, що в процесі оцінки факту судді повинні мати переконання «поза розумним сумнівом» у його достовірності. Якщо даний стандарт не задоволено, факт не може вважатися встановленим та лягти в основу обвинувального судового рішення. Таку норму зафіксовано в правилі 87 (А) Правил процедури та доведення Міжнародного трибуналу по колишній Югославії і в ст. 66 (3) Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

У рішеннях ЄСПЛ [2] неодноразово розглядалося питання про те, чи допустимі «провокація», «введення в оману» тощо під час проведення оперативно-розшукових заходів, оперативної комбінації, а також подальше використання відомостей, отриманих таким шляхом, як засобів доказування в кримінальному суді.

Європейський суд розробив низку принципів вимог до допустимості доказів у кримінальних справах, отриманих із жорстоким поведінням:

– отримані за допомогою тортур або нелюдського поведіння докази ніколи не можуть бути використані як такі в кримінальному судочинстві;

– інші докази, отримані в результаті нелюдського поведіння, тільки тоді мають залучатися, коли буде встановлено, що порушення ст. 3 Конвенції вплинуло на вирок або покарання;

– ці принципи застосовуються також, якщо жертвою жорстокого поведіння був не сам заявник, а третя особа.

Окремі вчені-процесуалісти дотримуються більш радикальних позицій щодо рішень Європейського суду про допустимість доказів у кримінальних справах. Зокрема, деякі дослідники вважають, що будь-які дії, пов'язані із провокацією злочину, не можуть бути визнані правомірними [3]; провокація не може бути дозволена як метод боротьби зі злочинністю [4]. Така логіка приводить до висновку про заборону проведення таких оперативно-розшукових заходів, як контрольна закупівля або оперативний експеримент. Тим самим знову проявляється формально-догматичний підхід до трактування допустимості доказів.

Згідно з логікою міркувань у вищевказаних рішеннях Європейського суду, неприпустимість або сумнівна допустимість деяких засобів доказування і навіть обмеження права на захист на початковому етапі процесу за дотримання права на захист у суді та змагальності судового розгляду самі не підривають справедливості проведеного кримінального процесу й обвинувального вироку. Судовий розгляд залишається «справедливим» (як того вимагає ст. 6 Конвенції), навіть якщо винність особи у вчиненні будь-якого злочину була встановлена за допомогою доказу, отриманого в порушення тих чи інших положень ст. 8 Конвенції. Але наявність змагальних гарантій перевірки доказів обвинувачення, велика кількість доказів, підданих оцінці судом, проведення справедливого судового розгляду можуть знешкодити сумнівний доказ (або його частину) шляхом поглинання.

Сьогодні питання про недопустимість доказів та доведення їх належності і допустимості мають велике значення як для учасників кримінального провадження, так і для суду, який ухвалює рішення на основі представлених доказів.

Для справедливого судового розгляду також треба забезпечити обвинуваченого правом на виклик і допит свідків не тільки зі свого боку, а й тих, хто свідчить проти нього.

Обвинувальний вирок не можна внести суто чи в основному на підставі свідчень того свідка, якого обвинувачений міг допитати.

Національному законодавцю потрібно передбачити встановленим законом порядком процедуру використання даних, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності, збирання потрібних відомостей, залучення таких відомостей як доказів, контроль за такою діяльністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ambos K. Remarks on the General Part of International Criminal Law. Journal of International Criminal Justice. Oxford University Press, 2006. № 4. P. 661
2. О защите прав человека и основных свобод: Конвенция Совета Европы от 8 ноября 1950 г., Рим, 4 ноября 1950 г. (в ред. Протокола № 14 от 13 мая 2004 г., Страсбург).
3. Гаврилов Б., Боженок С. К вопросу о провокации преступлений (с учетом решений Европейского суда по правам человека). Российская юстиция. 2006. № 5. С. 45–47.
4. Савинский А., Бакун В. Разграничение оперативного эксперимента и провокации взятки. Законность. 2010. № 7. С. 49.
6. Манукян В. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии: научн.-практ. пособие. К.: Истина, 2010. 480 с.
7. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського суду з прав людини в контексті західної правової традиції. 3 вид. К.: Реферат, 2010. 848 с.